

Јелена Вукоичић*

Оригинални научни рад

UDK 355.426(497.15)“1992-1995“

ГРАЂАНСКИ РАТ У БИХ И СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ

Summary. In this article the author analyses the relation between war and national identity in the case of the Serbs in the Republic of Srpska, and the role that the civil war in B&H, in the period from 1992-1995, have had in the shaping of their national consciousness. It is emphasized that the biggest part of the history of the Serbs in Bosnia and Herzegovina had been marked by numerous wars against foreign occupiers and centuries spent under the governance of foreign powers, which, beyond doubt, have had a strong influence on the Serb national identity. However, the author believes that the role of the civil war in B&H in the affirmation of the national identity of the Serbs in this region is specific when compared to the wars that happened before it; this war has created ethnic and territorial divisions in B&H, which had never existed in this region, and which have had a huge impact on the national identities of all peoples in Bosnia and Herzegovina, including Serbs who live in the Republic of Srpska; apart from that, the most powerful countries in the Western civilisation have had important media, political, and military role in the war, which had a profound impact on the Serb community.

Key words: civil war, national identity, ethnic/national community, Serbian people, Bosnia & Herzegovina, Republic of Srpska

Сажетак. У овом чланку аутор разматра однос између рата и националног идентитета на примеру Срба у Републици Српској и улоге коју је грађански рат у БиХ, у периоду од 1992-1995, имао у обликовању њихове националне свести. Истиче се да је велики део историје Срба у БиХ обележен многобројним ратовима против страних окупатора и вековима проведеним под туђинском влашћу, што је несумњиво имало велики утицај на обликовање националног идентитета српског народа. Аутор, међутим, сматра да је улога грађанског рата у БиХ у афирмацији националног идентитета Срба на овим просторима специфична у поређењу са ратовима који су се одиграли пре њега; овај рат је, наиме, произвео етничке и територијалне поделе у БиХ, које никада раније нису постојале у овом региону, а које су имале велики утицај на националне идентитете свих народа у Босни и Херцеговини, па тако и Срба који живе у Републици Српској; поред тога, најмоћније државе западне цивили-

* Доктор политикологије из Београда.

лизације имале су значајну медијску, политичку и војну улогу у овом рату, које су у великој мери утицале на српску заједницу;

Кључне речи: *грађански рат, национални идентитет, етничка/национална заједница, српски народ, Босна и Херцеговина, Република Српска*

Увод

Рат представља један од најзначајнијих друштвених феномена чији је историјски и савремени утицај на читаву цивилизацију немерљив, а једна од његових кључних функција је улога коју ова врста политичког насиља има у стварању и обликовању етничког и националног идентитета. Структура односа и веза између рата и националног идентитета је изразито комплексна, обзиром да ова два феномена имају симбиотски однос и врше међусобни утицај на више различитих начина – свака претња националном колективитету доводи до кохезије унутар саме заједнице и пораста утицаја свих оних фактора који одређују њене етничке и културне специфичности, док, са друге стране, јак осећај националног идентитета олакшава и подстиче мобилизацију на етничкој основи у случају претње конфликтом. Иако сваки оружани сукоб доводи до јачања идентитета, ратови који су првенствено мотивисани етничким разликама врше далеко снажнији утицај на националну свест оних који, посредно и непосредно, учествују у њима; када појединци и читаве заједнице постану жртве дискриминације, прогона и насиља само због своје, рођењем дате, етничке припадности, они, пре или касније, сами бирају или напосто бивају принуђени да се ближе идентификују са њом, чак и ако то раније није био случај.

Босна и Херцеговина и Република Српска представљају изузетно занимљиве студије случаја за анализу улоге рата у афирмацији националног идентитета због своје бурне историје, етничке мешавине становништва и бруталног грађанског рата који је обележио прве године након признавања државног суверенитета државе БиХ. Током већег дела своје историје Босна и Херцеговина представљала је раскршће различитих цивилизација, религија и култура, на чијој су се територији смењивали и прожимали утицаји Европе и Азије, источне и западне културе, ислама и хришћанства, као и различитих националних и државних интереса регионалних и међународних чинилаца. Као резултат ових фактора босанско-херцеговачко друштво прожето је различитим утицајима под којима су формиран антиагонистички национални идентитети и изазивани брутални међунационални сукоби у различитим историјским периодима.

Историја Срба у Републици Српској и БиХ великим делом представља, као и у случају саме Босне и Херцеговине, историју ратова и насиља, устанака и побуна, репресија и сталних, понекад тињајућих, понекад отворених међуетничких сукоба. Обзиром на ову чињеницу, несумњиво је да су рат и насиље, посредно и непосредно, имали снажан утицај на српски национални идентитет. Као што је то случај и са ратовима пре њега, грађански рат у Босни

и Херцеговини значајно је утицао на афирмацију српског националног идентитета; специфичност последњег босанског рата, међутим, лежи у чињеници да је он произвео етничке и територијалне поделе у БиХ, које никада раније нису постојале у овом региону, а које су имале значајан утицај на националне идентитете свих народа у Босни и Херцеговини, па тако и Срба који живе на овим просторима. Осим тога, овај рат је посебан и по томе што је један део међународне заједнице имао врло активну медијску, политичку и војну улогу у њему, што је у великој мери утицало, а и даље то чини, на БиХ као државу, као и на све њене становнике.

Ефекти етничке мобилизације у БиХ – поларизација босанског херцеговачког друштва

Титова смрт и оживљавање националистичке политике, које је уследило након тога, имали су огроман утицај на све делове бивше Југославије, али је најдеструктивнији утицај ових тектонских друштвених и политичких промена осетила република са „најживописнијом” етничким мозаиком, Босна и Херцеговина. Како је, крајем осамдесетих година, истакао високи комунистички званичник у БиХ, Нијаз Дураковић: „Босна и Херцеговина као Југославија у малом, увек је била својеврсни сеизмограф за сва горућа питања на пољу међуетничких односа у нашој земљи”.¹ Из овог разлога комунисти су одувек обраћали посебну пажњу на БиХ, строго контролишући међунационалне односе и оштро кажњавајући свако испољавање национализма. Међутим, када је комунистички режим почео да се руши, исто се десило и са званичном идеологијом „братства и јединства”, која је „гвозденом песницом” државних структура СФРЈ свеобухватно имплементирана деценијама након завршетка Другог светског рата, док су, истовремено, са истим жаром и преданошћу, брутално спречавани и гуше ни сви покушаји националног и националистичког друштвеног и политичког деловања. Крах комунизма срушио је баријере којима је режим штитио себе и своју државу од нежељених елемената културе, историје и идентитета њених грађана, и лавина дуго потискиваног етничког, националног и националистичког прекрила је, до тада строго контролисано, југословенско друштво. У налету дуго очекиване и прижељкиване слободе, становници Босне и Херцеговине, различитих вера и националности, почели су да откопавају „забрањене истине” из историја својих народа, које су игнорисане или чак забрањиване од стране Титовог режима, што је и било потпуно очекивано, обзиром на то да су се, како примећује Ненад Кеџмановић, „наслаге етничког или националног анимозитета крчкале на тихој ватри испод државно-партијског поклопца који је чврстим рукама држала комунистичка власт у Југославији, те када је, уместо квартета

¹ Нијаз Дураковић, говор у околини Зенице, 27. јул 1988; Ослобођење, 28. јул 1988, стр.1-3; овде цитирано из: Невен Анђелић, *Босна и Херцеговина: Између Тита и рата*, Београд: Самиздат, 2003, стр.102

Тито-партија-полиција-армија, дошла слобода, све је избило на површину“.² Криза комунизма и увођење вишестраначког система довели су до раздвајања друштва по етничким линијама, а у хаотичном вакуму власти онима који су заступали националну политику много тога је „ишло у корист”, почевши од политичке и економске кризе, па до демократизације система, страха од етничких сукоба и емпатије на етничкој основи; са друге стране, комунистичка политика убрзано је губила популарност у новонасталим условима. Као што наглашава Невен Анђелић: „Комунисти су предосетили опасности од националистичких снага у Босни и Херцеговини, али нису могли да створе довољно јаку аргументацију која би побила тврдње националиста да неетничка партија не може да заштити посебне етничке интересе“.³

Процес етничке и националне мобилизације разликује се од случаја до случаја, али такође постоје нека генерална правила везана за ову врсту политичке акције. Главни услови за успешну мобилизацију на етничкој или националној основи укључују осећај заједничког идентитета, као и повезаност у оквиру групе, колективне проблеме у сферама политике, економије или културе и могућност деловања у односу на репресивну контролу државе. Културна дискриминација и конфликти (савремени и историјски) са другим, етнички различитим, групама, ојачавају идентитет и стварају осећај дуготрајне неправде. Јак идентитет и заједнички осећај неправде углавном доводе до појаве лидера и кључних активиста; уз минималну могућност политичке акције, вероватноћа мобилизације се повећава.⁴

Како би национално „разбудили” људе након деценија комунистичке политике и пропаганде, чланови нових националних елита у Босни и Херцеговини користили су приче, слике и митове, који су имали моћ да мобилишу појединце и заједнице по етничкој линији, и да ојачају њихов осећај заједничког идентитета. Стране окупације, међуетничко насиље, ратни масакри и добијене или изгубљене историјске битке, коришћени су како би учврстили националну свест међу грађанима БиХ различитих етничких припадности, од којих су многи рођени и одрасли у ери комунизма, несвесни или недовољно свесни свог сопственог осећаја националног идентитета.

То је, међутим, био само први корак у процесу националне обнове на територији Босне и Херцеговине. Наиме, како је постајало све јасније да Југославија вероватно неће моћи да буде сачувана у својим постојећим границама, као и да није било могуће задовољити захтеве различитих националних група мирном дисолуцијом шест република, коришћење ратних сећања, митова и легенди, поред своје улоге у јачању идентитета, постајало је и све већи покретач етничке мобилизације супротстављених националних заједница. Ризница број-

² Ненад Кецмановић, *Домети демократије*, Београд: ФПН, 2005, стр.210

³ Исто. стр.203-204

⁴ Погледати: Ted Robert Gurr, *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*, Washington D.C.:United States Institute of Peace, 1993

них догађаја из дуге и бурне историје Балкана коришћена је како би мотивисала и припремила људе за евентуални и, како је време пролазило, све извеснији и извеснији рат, што иначе представља главни корак у динамичном процесу етничких сукоба генерално. Истовремено је „национални фактор” постао разлог и објашњење свих друштвених и економских проблема који су постојали у СФРЈ – у неким случајевима овакве квалификације почивале су на реалним основама, док су у другим представљале чисту политичку манипулацију и искључиво служиле у сврху продубљивања неповерења и нетрпелјивости у, иначе напетим, међунационалним односима.

Како примећује Гордон В. Елпорт, неопходан услов рата јесте то да људи морају да *очекују* рат и да се припреме за рат пре него што и започну рат. На овај начин „рат почиње у главама људи”.⁵ Коришћење драматичних историјских искустава одређеног народа у временима политичких криза и превирања иначе представља генерално правило; наиме, ниједан нови почетак, а нарочито стварање нових националних држава, не може да се догоди без присећања на прошлост.⁶ У посебним случајевима етничких обнова, односно етногенеза, доминантан модел је рана појава интелектуалаца који разрађују приказе митова, интерпретирају историју, дефинишу колективне претње и непријатеље, и позивају се на заједничке интересе.⁷

До почетка деведесетих и првих вишепартијских избора, одржаних 1990. године, поларизација босанско-херцеговачког друштва на етничкој основи достигла је велике размере.⁸ Како је постајало све очигледније да се Југославија распада, сама идеја југословенског идентитета изгубила је снагу и садржај које је имала на врхунцу моћи комунистичког режима. Са друге стране, постојећи национални идентитети, који су представљали основу индивидуалних и колективних начина идентификације у највећем делу историје територија које су сачињавале СФРЈ, почели су све више да добијају на значају. Посткомунистички талас национализма изазвао је страхове и продубио неповерење између различитих националних заједница у БиХ. Често помињање Другог светског рата појачало је страх, нарочито српског народа, међу којим је било и преживелих жртава усташког терора, и управо су страх и међуетничко неповерење одиграли кључну улогу у периоду који је претходио избијању грађанског рата у Босни и Херцеговини.

Јавни дискурс појединих политичких странака у изборној кампањи, пред прве вишестраначке изборе у периоду од половине века, у великој мери је допринео продубљивању страха и неповерења код српске заједнице; Срби су се

⁵ Gordon W. Allport, “*The Role of Expectancy,*” у War, ур. Bramson и Goethals, New York и London: Basic Books, 1964, стр.179

⁶ Paul Connerton, *How Societies Remember.* Cambridge: Cambridge University Press, 1989, стр. 2-4

⁷ Погледати: Anthony D. Smith, *The Ethnic Revival,* Cambridge: Cambridge University Press, 1981

⁸ Steven L. Burg & Paul S. Shoup, *The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention,* London: M.E. Sharpe, 1999, стр.6

плашили муслиманско–хрватске коалиције која је била реалнија него било која друга политичка „комбинација”, а која се више пута у ближој историји показала кобном по српски народ. Лидери несрпских етничких странака давали су и више него довољно повода за овакве страхове – на постерима ХДЗ налазили су се католички крст и муслимански полумесец као очигледни симболи јединства ове две националне групе чије је савезништво у Првом, а нарочито Другом светском рату резултирало бруталним геноцидним кампањама против српског народа у БиХ и Хрватској.

Етничка мобилизација произвела је поделе које су се рефлектовале у резултатима гласања на првим вишестраначким изборима одржаних у Босни и Херцеговини након краха једнопартијског комунистичког система, које је суштински осликавало стање свести, афинитета и идентификације различитих народа са њиховим политичким представницима. Наиме, „Више од 80 процена и Муслимана, и Срба, и Хрвата прве демократске изборе нису доживјели као шансу да слободно бирају између програмско-политичких алтернатива. За њих је то била, прије свега, могућност да отворено декларишу своју рођењем предодређену националну припадност, што им је до тада било ускраћено, а како искуство показује, ипак, претходи политичкој диференцијацији унутар нације. СДС, СДА и ХДЗ би тако побиједили и са било којим другим кандидатима, и са било каквим економским, социјалним, културним пројектима”.⁹ Након изборне победе националних странака процес поларизације босанско-херцеговачког друштва по етничким линијама био је завршен; огромна већина сва три већинска народа, из једног или другог разлога - чврстог личног убеђења, растуће емпатије на националној основи у тренуцима свеопште друштвене и политичке кризе, страха од све извеснијег сукоба супротстављених етничких заједница или, можда, комбинације свих ових фактора, нашла се унутар свог националног и верског табора, а са супротне стране својих суграђана друге националности и вере. Очекивања и жеље, како националних странака, тако и народа које су оне представљале, били су дијаметрално различити, највише у оним питањима која су била од највећег значаја. Заједничка власт коју су формирале победничке националне странке само је још више избацила на површину њихове непомирљиво супротстављене ставове – „националистичко партнерство” показало се дисфункционалним до граница апсурда, што је, истини за вољу, и било очекивано. Победа етничких партија на изборима и њихово формирање власти уједно је значило да је „процес одлучивања био...измештен из институција система и дат међусобно сукобљеним националистичким олигархијама... Неизбежна последица тога била је подела територије. Међутим, пошто у већини региона није живела само једна етничка група, подела је била компликована. Та ситуација није могла мирно да се разреши и рат је постао једино решење. То није био ексклузивно босански рецепт, већ продужење метода

⁹ Ненад Кецмановић, „Изгубљена утопија“, у *Немогућа држава – Босна и Херцеговина*, Београд: Филип Вишњић, 2007, стр.68

за решавање територијалних проблема у југословенској федерацији“.¹⁰

‘Сарадња’ између СДС, СДА и ХДЗ, паралисана услед немогућности компромиса, као и недостатка било какве жеље за истим, свела се на пуку реторику која је, на неки начин, само представљала „куповину времена“ у ишчекивању оружаног сукоба који је постао неминован. Сабласну атмосферу непосредно пред рат сликовито описује Ненад Кеџмановић. У свом чланку „Предсједништво изнутра“ Кеџмановић пише о томе како су се Караџић, Изетбеговић и лидери опозиције, као и верских заједница свих народа у БиХ, сусрели у хотелу Европа у центру Сарајева, пројектујући атмосферу која је подсећала на романе Иве Андрића. Све три стране, како примећује аутор, „славиле су међусобне празнике са таквим емоционалним, братским ентузијазмом, уз много хране, пића и међусобног честитања – као да се приближава судњи дан, што се ускоро и догодило“.¹¹

Грађански рат у БиХ – насиље и политика идентитета

Етничка и верска хомогенизација различитих заједница у Босни и Херцеговини ефективно их је припремила за брутални грађански рат који је још више ојачао постојеће колективне идентитете, додајући нове слојеве националне идентификације и продубљујући јаз између супротстављених група. Како истиче Ненад Кеџмановић: „...У посљедњем циклусу међусобних крвавих обрачуна старе омразе само су обogaћене новим фрустрацијама, које би лако могле да се претворе у ојачане пориве за нека будућа осветничка измирења увећаних рачуна“.¹² Оног момента када су се Муслимани и Хрвати определили за независност БиХ упркос противљењу Срба, а међународна заједница признала нову државу, та држава и њој лојални грађани постали су непријатељи српског народа који је желео да остане у Југославији. Након признавања уследио је крвави међуетнички рат у коме је свака страна гинула за своје националне циљеве – Муслимани за јединствену Босну и Херцеговину, Хрвати за Херцег–Босну, а Срби за Републику Српску. Након три и по године насиља и хаоса, убијања, етничког чишћења, рушења и паљења, крваво су покидане све везе између босанско-херцеговачких народа, али и између огромне већине Срба и Хрвата са једне, и саме Босне и Херцеговине са друге стране. То што су и једни и други, након завршетка рата, приморани да живе у држави против које су се борили ни на један начин не мења ову чињеницу. Лојалност Срба према Републици Српској, за коју су се борили и претрпели велике жртве, а чије институције једине у БиХ штите српски национални интерес и поштују њихова људска права, је неподељена; са друге стране, огромна већина српског

¹⁰ Невен Анђелић, *Босна и Херцеговина: Између Тита и рата*, Београд: Самиздат, 2003, стр. 268

¹¹ Ненад Кеџмановић, „Предсједништво изнутра“, *НИН*, 02.10.1992, стр.55

¹² Ненад Кеџмановић, *Домети демократије*, Београд: ФПН, 2005, стр.158-159

народа више не осећа лојалност према, сада „званичној“, држави БиХ, под чијом су заставом мучени и убијани српски цивили, паљена српска села, а њихови становници терани у избеглиштво.

Грађански рат у БиХ утицао је на међуетничко поверење, толеранцију, разумевање и емпатију до те мере да већина припадника једне националне групе сада једноставно живи потпуно одвојено од својих суграђана друге националности, без икаквог покушаја или жеље за међусобном комуникацијом. Овако нешто уопште није изненађујуће обзиром на бруталност рата и чињеницу да се узајамна мржња, ратом доведена до усијања, у миру тешко и споро хлади.¹³ Насиље и страх имају застрашујућу моћ да у тренутку униште осећања и везе грађене годинама. Након свега, поверење је крхко у смислу да је потребно дуго времена да се изгради, а релативно га је лако уништити.¹⁴

Како примећује Робин Вилијамс, насилни конфликти у којима примарне линије поделе представљају етнички идентитети често су изузетно сурови и тешко их је зауставити. Када једном почну, у први план на свим странама избија само преживљавање; процес конфликта сам по себи ствара страх од истребљења, жељу за осветом и дубоко неповерење према сваком договореном решењу.¹⁵ Грађански ратови који су истовремено мотивисани „непремостивим“ етничким и/или религијским разликама иначе имају посебне карактеристике које додатно компликују, иначе комплексан и тежак, феномен ове врсте политичког насиља и његову суморну стварност. Етнички сукоби су изразито брутални, непредвидиви и дуготрајни, а због изузетно снажне међусобне мржње, историје сукоба и замршених територијалних спорова постизање одрживих мировних решења је изузетно тешко. Како истиче Хантингтон, ови сукоби када се догађају унутар држава трају шест пута дуже него ратови између држава, а као резултат њиховог продуженог карактера имају за последицу велики број мртвих и избеглица.¹⁶ Поред тога, и „када се постигну споразуми, њих често не потпишу сви учесници и они обично не трају дуго“. Из тог разлога „многи од ових савремених ратова су, једноставно, последња рунда у продуженој историји крвавих сукоба“.¹⁷ Илузорно је и размишљање о томе да је у оваквим сукобима могуће постићи трајно компромисно решење које би, бар у одређеној мери, задовољило обе стране. Много чешћи резултат ових ратова је стање „бесконачне привремености“ које може да траје јако дуго, некада деценијама, можда и чешће вековима.

¹³ Ненад Кеџмановић, „Темељни и нетемељни народи“, у *Немогућа држава – Босна и Херцеговина*, Београд: Филип Вишњић, 2007, стр.200

¹⁴ Погледати: Peter Hakansson и Fredrik Sjöholm, „*Who do you Trust? Ethnicity and Trust in Bosnia and Herzegovina*“, Working Paper 216, август, 2005

¹⁵ Robin M. Williams Jr., *The Wars Within: Peoples and States in Conflict*, New Delhi: Manas Publications, 2004, стр.5

¹⁶ Исто. стр.280-281

¹⁷ Исто

Управо захваљујући наведеним карактеристикама етнички мотивисани ратови врше далеко снажнији и бржи утицај на процес јачања етничких идентитета од оружаних конфликта иза којих махом стоје други мотиви. Последице ових конфликта, заправо, готово увек укључују ојачане етничке и религијске идентитете, оне исте због којих је рат и вођен, територије освајане, а људи протеривани и убијани; сви други, „успутни” идентитети губе се и нестају под притиском насиља. Бруталност рата у БиХ тако је успела да, скоро у потпуности, анулира готово педесетогодишњи напор комуниста да имплементирају политику „братства и јединства”, и маргинализују етничке и религијске разлике између локалних народа. Етничко и културно чишћење праћено насиљем претворило је неодлучне и атеистички опредељене Југословене у националистички оријентисане и дубоко религиозне Србе, Муслимане и Хрвате за врло кратко време; идентитети обликовани деценијама образовања, медијског и општег друштвеног утицаја врло брзо су замењени новим идентитетима, обликованим крвљу. Како примећује Кеџмановић, ако се у БиХ „уочи рата могло говорити о вишеструким идентитетима и подијеленим лојалностима, па се један њен становник осјећао истовремено и национално као Србин, и регионално као Херцеговац или Босанац, и помало обоје као припадник једне федералне јединице, те као југословенски патриота, тај је током рата и касније или искључиво или бар прије свега себе препознавао у једној димензији, и то оној првој. Све остале је доживљавао као вјештачке и наметнуте, периферне и анахроне, привремене и изгубљене“.¹⁸

Поред тога што је учврстио српски и хрватски национални идентитет, рат је, такође, имао одлучујући утицај на завршетак процеса формирања муслиманског националног идентитета који је и раније био дистинктиван, али су му недостајали одређени атрибути нације. Босански муслимани одабрали су националну десигнацију „Бошњаци“ уместо неодређеног религијског термина „Муслимани“, који су користили пре рата, док су свој језик назвали „босански“, у складу са називом своје нове, међународно признате државе. Читав овај процес значајно је утицао не само на бошњачко-муслиманску заједницу, већ и на друге конститутивне народе у БиХ, на два начина. Прво, он је означио дефинитиван крај свих историјских покушаја придобијања муслиманске заједнице за политичке пројекте српске и хрватске елите, који су се састојали од неке врсте уније са Србијом или Хрватском. Друго, термин „босански“ постао је уско везан за термин „муслимански“, док је „босански“ идентитет фузиониран са исламском религијом и културом, и бошњачким–муслиманским идентитетом. Обзиром да су босански Муслимани од почетка распада Југославије били најревносније (и углавном једине) присталице босанске државности, они су као заједница масовно прихватили идеју босанског идентитета и друштва, док су апсолутна већина Срба и велики број Хрвата од почетка били против сваке идеје босанске државе. Резултати различитих истраживачких пројеката спроведених у пост-дејтонској Босни и Херцеговини потврђују ову тезу и до-

¹⁸ Ненад Кеџмановић, *Домети демократије*, Београд: ФПН, 2005, стр.228

лазе до истог закључка – већина људи у БиХ који себе сматрају Босанцима су муслимани, односно Бошњаци. Нема потребе истицати да је ово фузионисање „босанског“ и „муслиманског“ идентитета још више удаљило Србе од било какве идеје босанске државе и припадности истој; дезинтеграција Југославије, међународно признање Босне и Херцеговине, и рат који је уследио након тога, према томе, јасно су одредили, до тада понекад „нејасне“, границе између различитих заједница, јасно дефинисали националне идентитете локалних народа, и у потпуности отуђили босанску државу већини српског народа.

„Етнички инжињеринг“ у грађанском рату у БиХ

Јаз између различитих етничких заједница додатно је продубила и наставља да то чини њихова, готово потпуна, физичка одвојеност, настала као последица ратних дејстава. Рат је, наимае, такође произвео још једну кључну промену у босанско-херцеговачком друштву, променивши заувек етничку мапу Босне и Херцеговине; он је успео да повуче јасне линије разграничења између Срба, Муслимана/Бошњака и Хрвата, по први пут након отоманских освајања када је Босна и задобила своју етничку комплексност; етничка мешавина која је доминирала већим делом државе знатно је поједностављена услед бруталности конфликта, због које је дошло до пресељења читавих заједница са „непријатељске територије“ на територију под контролом њихове сопствене етничке групе.

У својој анализи комуналних сукоба између различитих етничких заједница, које он назива „ратовима због неодговарајуће границе“, Семјуел Хантингтон наглашава да су „сукоби због неодговарајуће границе понекад...борба чији је циљ контрола над људима. Чешће, у питању је контрола над територијом. Циљ бар једне стране је да освоји територију и ослободи је од људи тако што ће их протерати, побити или обоје, тј. спровести „етничко чишћење“. Територија која је у питању често је за обе стране симбол њихове историје и идентитета, света земља на коју имају неприкосновено право“.¹⁹ Дубок емотиван значај који одређена територија има за обе, или чак више сукобљених страна, значајно отежава компромис јер су у свести сукобљених страна јасно уцртане границе „њихове земље“, а такву земљу је тешко поделити – могуће ју је само „покидати“, што се у оваквим ратовима често и дешава; свака страна „граби“ колико може територије успут је „чистећи“ од нежељеног становништва друге етничке припадности.

Политика ове врсте „етничког инжињеринга“ свакако није компатибилна са савременим идејама демократије и људских права, али је свеједно коришћена и користи се и данас у различитим деловима света. Како истиче Џорџ Шопфлин: „Идеја иза овог ‘решења’ је то да је етнички очишћена држава углавном стабилнија, боље интегрисана, мање оптерећена сталним проблемима везаним

¹⁹ Семјуел П. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Бања Лука: Романов, 2000, стр.280

за мултиетничност и слично. Моралне сумње због убијања или протеривања великог броја људи другачије етничке припадности не постоје управо зато што су етнички другачији. Стога овај метод представља ултимативну реалност етничизма, сурову, али несумњиво ефективну по резултатима²⁰.

У случају Босне и Херцеговине, као и бивше Југославије генерално, сврха етничког чишћења, поред поделе територија, била је и успостављање оштрих линија разграничења између различитих етничких идентитета и истовремена елиминација „алтернативних” опција идентификације, то јест југословенског идентитета. Као што наглашава Кетрин Вердери: „Иако су национални покрети у деветнаестом и двадесетом веку створили јединствене идентитете за људе који су се дефинисали као „Хрвати“, „Срби“, „Македонци“, итд., у Југославији уопштено овај процес, иако је напредовао, није отишао толико далеко да би спречио постојање вишеструких идентитета. У земљама насталим након југословенске сецесије то, међутим, више није случај. Људи мешовитог порекла – они који су се некада изјашњавали као „Југословени“ – принуђени су да одаберу један идентитет. „Етничко чишћење“, према томе, не значи само истребљење припадника „друге групе“; оно такође значи елиминацију алтернативних избора идентитета”.²¹ Процеси националне хомогенизације и етничког чишћења били су, стога, између осталог мотивисани и неопходношћу стварања јединствених и недвосмислених идентитета, нарочито у случајевима мешовитог етничког порекла, и брисања свих елемената мешавине и неодређености, који би представљали претњу новоствореним националним државама.

Како примећује Роберт Хајден, овај процес је био бруталан, често насилан, обзиром да је становништво било тако измешано у многим деловима Босне и Херцеговине да јасне линије разграничења нису могле да буду повучене без „размене људи”.²² Политика етничког чишћења суштински је отворила пут прекрајању етничких граница и стварању моноетничких, „чистих” региона, што је, на неки начин, утицало на промену тока историје и њеног „мултикултуралног наслеђа“, и, истовремено, „изнова исписала текстуалност територије”. Овакве врсте рекомпозиције етничког састава иначе представљају интегрални део историје Босне и Херцеговине, међутим, како је већ истакнуто, последњи рат јединствен је по томе што је у њему дошло до готово потпуног одвајања локалног становништва по етничкој основи. На тај начин настале су етнички хомогене целине у оквиру којих су створени услови за даље развијање засебних културно-религијских идентитета различитих националних заједница.

²⁰ George Schopflin, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2000, стр.269

²¹ Katherine Verdery, “Ethnicity, nationalism, and state-making – ‘Ethnic groups and boundaries’: Past and Future”, у Hans Vermeulen и Cora Govers, ур., *The Anthropology of Ethnicity: Beyond “Ethnic Groups and Boundaries”*, Amsterdam: Het Spinhuis, 1994, стр.38

²² Robert M. Hayden, “Democracy Without the Demos? The Bosnian Constitutional Experiment and the Intentional Construction of Nonfunctional States”, *East European Politics and Societies*, Vol 19, Бр.2, стр.240

Улога међународног јавног дискурса у афирмацији националног идентитета српског народа у Републици Српској и БиХ

Већина српског народа у РС и БиХ (као и Срба генерално) дели негативно мишљење о политичким потезима западних земаља према земљама бивше Југославије од времена њеног распада, који се доживљавају као неправедни и, нарочито, анти-српски. Ватрена западна подршка босанским Муслиманима и Хрватима током рата, али и у послератном периоду, бомбардовање босанских Срба и саме Србије, подршка независности Космета, процеси српским оптуженицима у Хашком трибуналу и растући притисци на РС и Србију, наилазе на осуду већине Срба која их оправдано сматра јасним доказима пристрасности.

Специфичне друштвене околности, захваљујући којима је Балкан много пута у својој историји био поприште насилних сукоба, произвеле су етничке разлике, анимозитете и конфликте, који су у неким периодима тињали, а у другим избијали на површину уз ерупцију мржње, беса и насиља који се, по својој природи, сасвим логично нису, нити су могли значајније разликовати од нације до нације. За време рата у Босни и Херцеговини, међутим, овакав поглед сматрао се политички некоректним у западним 'либералним' круговима. Србија и Срби проглашени су 'агресорима' и било какво позивање на историју сматрало се чином 'моралног релативизма'. Према овој теорији, таква опажања изједначавала су кривицу на свим странама, подривајући на тај начин западну политику заштитничког става према Муслиманима и демонизацији Срба.

Рат у Босни и Херцеговини, као и читава југословенска криза, од самог почетка су имали неподељену пажњу светске јавности, што их је издвојило из мноштва сличних сукоба (од којих су неки за последицу имали далеко више жртава и материјалних разарања, прим. Ј.В.) у периоду након завршетка хладног рата. Од почетка грађанског рата у БиХ већина западних држава са САД на челу заузела је јасне позиције у односу на стране у сукобу, које су имале за циљ остварење стратешких и политичких (првенствено америчких) интереса на Балкану, неvezано за објективне чињенице о самом рату, односно „истину“ која је, читаво време трајања распада Југославије и ратова који су га пратили, у извештајима западних институција и медија била заступљена таман онолико колико је то било у складу са сликом која је јавности требала да оправда њихове ставове и политику; тамо где је истина улазила у колизију са званичним западним „представама рата“, прећуткивана је, сакривана или негирана.

Као и у већини сличних оружаних конфликта у свету, на самом почетку босанског рата Запад је „доделио улоге“ учесницима у сукобу – Срби су постали 'лоши момци', 'агресори и злочинци', а Муслимани 'жртве великосрпске агресије' и 'наивни и беспомоћни заговорници вишевековне мултиетничке идиле' коју су (опет) уништили 'српски агресори'. Оваква слика, пројектована од стране западних политичких институција и медија, одржавана је у јавно-

сти све време трајања рата бројним медијским манипулацијама, неистинама и злоупотребама. Стратези бесомучне антисрпске кампање, вођене у водећим светским медијима, служили су се сензационалистичким вестима у којима често није било ни трунке истине и које су искључиво биле усмерене ка тоталној демонизацији српског народа и интензивирању антисрпског расположења на Западу.

Поред злочина за које постоје значајни докази да су их починили припадници муслиманских снага, као што је, на пример, испаливање гранате у Сарајеву на грађане који су стајали у реду за хлеб, 1992. године или масакр на сарајевској пијаци Маркале, почињен 5. фебруара 1994. године²³, Србима су константно приписивани масовни злочини, предимензионирани до граница апсурда, за које је, наравно, касније утврђено да се никада нису ни догодили. Наиме, Срби су редовно упоређивани са немачким фашистима у Другом светском рату, а како би се ова апсурдна тврдња ‘доказала’ пласиране су бројне лажи о наводним масовним злочинима. Како наглашава Милован Милутиновић: „Медијске манипулације поларизовале су свјетску јавност и појачале антисрпско расположење. Вијести о наводним концлогорима изазвале су осуду свјетске јавности. Западни новинари и Бошњаци пронашли су 105 логора у којима су Срби држали 260.000 затворених муслимана од чега је њих 17.000 убијено. Међутим МК ЦК је утврдио да је на све три стране било око 10.000 затворених. Број силованих муслиманки нарастао је на 150.000, да би у октобру 1993. године Комисија УН за ратне злочине објавила 330 документованих случајева силовања код све три стране“.²⁴ Управо у том периоду Британка Нора Белоф, која је након боравка у БиХ написала више текстова о силовањима, сама је истакла да су „главни извори о српским злочинима силовања дошли од Хрвата и Муслимана који су започели рат са Србима“.²⁵ Слични подаци износили су се и на тему броја убијених Муслимана у босанском рату; различити западни и локални извори помињали су цифре од чак 300.000 жртава, да би се на крају, према извештају УН, дошло до података од око 100.000 убијених на свим странама, од тога око 30.000 Срба, који су чинили трећину предратног становништва БиХ.

Слика о босанском рату ни на самом Западу, међутим, није била у потпуности „црно-бела“. Сумње у веродостојност проблематичних података, али и читавау антисрпску хајку у светским медијима, често су износили како сами

²³ Генерални секретар Уједињених нација, Јасуши Акаши је 6. јуна 1994. године, у седишту УН признао представницима немачке агенције ДПА да постоји тајни извештај светске организације о злочину на Маркалама у коме се каже да за страдање цивила нису одговорне српске већ муслиманске снаге. Овај извештај је имао 46 страница са налазима 11 стручњака из области експлозива.

²⁴ Милован Милутиновић, „Медијске манипулације о врату народа и данас“, у: Република Српска – Десет година Дејтонског мировног споразума, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 2005, стр. 677

²⁵ Nora Beloff, “Doubts About Serbian Rapes”, The Daily Telegraph, 19.01.1993

западни новинари, тако и политичари који су, без обзира на званичну политику својих држава или свој лични став, у неким случајевима објективно извештавали о ратним дешавањима у Босни и Херцеговини. Тако се у извештају министра спољних послова Велике Британије, Дагласа Херда, поднетом Доњем дому парламента констатује да „ниједна страна у сукобу нема чисте руке... За разлику од рата у Заливу у Босни се не ради о инвазији једне државе на другу. У Босни се води рат између три етничке групе. Постоје сличне трагедије у другим деловима света..., али тамо нема телевизијских камера“.²⁶ Чак и они западни политичари за које би слободно могло да се каже да су у својим ставовима и деловању углавном заступали анти-српске ставове, у неким случајевима су критиковали деструктивну међународну политику у Босни и Херцеговини. Тако један од најактивнијих међународних посредника у рату у БиХ, британски преговарач Дејвид Овен, примећује да „ретко ратују само снаге добра и зла, ретко постоје само кривци и жртве... Кад су ратови потпуно или делимично грађански, као што је то био случај са четири рата... вођена у бившој Југославији, заваравамо се ако та питања посматрамо поједностављено или ако их приказујемо као борбу “добрих “ и “лоших“ момака“.²⁷ Савет безбедности УН је резолуцијом 757, донетом 30. маја 1992. године, такође указао на то да се у БиХ води грађански рат, етнички и верски мотивисан, у коме све стране сnose део одговорности за целокупну ситуацију.

Несумњиво је да су највећу улогу у сатанизацији српског народа одиграли западни медији; како истиче амерички аналитичар Гери Вилсон на тему злоупотребе медија у западној јавности: „Медији, на чијем су челу велике корпорације, одражавају мишљење оних који држе потпуну власт. Већина медијских извештаја о догађајима на Балкану су сензационалистички и пуни података из Стејт департмента, ЦИА и Пентагона. Када се то ради у другим земљама, то се назива пропагандом. Када се тако нешто дешава у САД, то се сматра објективним и независним новинарством“.²⁸ Бери Литучи још директније улази у срж истине о медијском рату против Срба. Према његовим речима: „Малициозна ратна пропаганда, антисрпска мржња и лажи преплавиле су америчке медије. То је било финансирано и проведено кроз кампање агенција за јавност, невладиних организација и група под покровитељством разних влада да се јавно мњење мобилише на страни босанских муслимана и Хрвата, а против ужасних Срба“.²⁹

²⁶ Mark Almond, *Europe's Backyard War – The War in the Balkans*, London, 1994, стр. 258, 260

²⁷ Дејвид Овен, *Балканска одисеја*, Београд: Радио Б92, 1996, стр.381

²⁸ Гери Вилсон, *НАТО на Балкану*, стр.127; овде цитирано из: Милован Милутиновић, „Медијске манипулације о врату народа и данас“, у: *Република Српска – Десет година Дејтонског мировног споразума*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 2005, стр.670

²⁹ Bari Lituchi, *College Voice*, овде цитирано из: Милован Милутиновић, „Медијске манипулације о врату народа и данас“, у: *Република Српска – Десет година Дејтонског мировног споразума*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 2005, стр.670, 671

Сатанизација српског народа од стране (већине) западних медија и политичких институција у западној јавности стварала је антисрпску хистерију која је одговарала политици коју су у БиХ водиле САД и неке од њихових европских савезница; након „бомбардовања“ од стране медија и представника различитих политичких институција, Срби су бомбардовани и пројектилима НАТО авијације, а политички и економски притисци на Републику Српску су се наставили на различите начине, али несмањеном жестином и након завршетка рата.

Сви ови притисци, међутим, нису довели до дефетизма нити уништили снагу воље српског народа, већ су, очекивано, произвели супротне ефекте; сва послератна истраживања јавног мњења, политички избори и други јавни начини показивања мишљења и воље грађана српске националности у РС и БиХ указују на једно – Срби немају ни поверење у Босну и Херцеговину, нити емоције према својој ‘званичној’ држави, већ као легитиман оквир за остваривање својих интереса виде једино Републику Српску коју, уједно, и доживљавају као своју земљу, без обзира на тренутан недостатак њеног међународног суверенитета. Политичка воља бирача у РС у попуности потврђује ову чињеницу; оне политичке партије које подржавају визију централизоване БиХ немају никакву подршку у српском националном корпусу, а политика и идеје међународних институција се трпе, али не прихватају или, у сваком случају, не прихватају слободном вољом.

Све ово, наравно, не указује на некакву „специфичну тврдоглавост“ српског народа који упорно одбија да се повинује диктату јачег, већ представља само један пример генералног правила које се до сада много пута доказало у етничким сукобима широм света; осећаји угрожености, неправде, спољашњи притисци и напади само повећавају моћ етничких веза и интензивирају осећај групног идентитета.³⁰ Припадници угрожене националне заједнице на спољашњу претњу реагују тако што „затварају“ границе око своје групе, искључујући тако оне који не припадају заједници; истовремено долази до стварања опште сагласности припадника саме нације о питањима која се тичу њеног опстанка и одбране, повећавања самосвести и унутрашње контроле.³¹ На крају крајева, ништа не може да зближи чланове групе онако како то чини заједнички непријатељ, а осећај јединства је најјачи када су људи уједињени у борби против заједничког противника.³²

³⁰ Погледати: Glenn Bowman, “The Violence on Identity”, у *Anthropology of Violence and Conflict*, ур. Ingo W. Shroder и Bettina E. Schmidt, London: Routledge, 2001, стр.25-46; Robin M. Williams Junior, *The Wars Within: Peoples and States in Conflict*, New Delhi: Manas Publications, 2004; Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley: University of California Press, 1985

³¹ Robin M. Williams Junior, *The Wars Within: Peoples and States in Conflict*, New Delhi: Manas Publications, 2004, стр.115

³² Погледати: Edward C. Tolman, “Drives toward War”, у: *War, ур. Bramson и Goethals*, New York и London: Basic Books, 1964; Gordon W. Allport, “The Role of Expectancy”, у: *War, ур. Bramson и Goethals*, New York и London: Basic Books, 1964, стр.182

Република Српска као институционално-политички оквир за афирмацију српског националног идентитета

За српски народ у Босни и Херцеговини рат и његови резултати означили су једну од највећих прекретница у историји Срба у овом региону, стварање засебног територијално-политичког ентитета, Републике Српске, међународно признатог на Дејтонској мировној конференцији. Стварање Републике Српске има неупоредив историјски значај за српску заједницу и њен национални идентитет, још од времена отоманских освајања. Као засебан ентитет са својим сопственим политичким, културним и научним институцијама, РС има капацитет вршења значајног утицаја на јавни дискурс, образовни систем и медије у оквиру својих граница.

Ефекти етничког и културног чишћења у БиХ постали су јасно видљиви убрзо након потписивања Дејтонског мировног споразума. Резултат рата била је територијална, културна и религијска подела земље која никада раније није постојала у савременој историји Босне и Херцеговине. Ентитет српског народа у међувремену је постао готово потпуно „српски”, док је муслиманско-хрватска федерација остала мултиетничка углавном само на папиру; у реалности, поред чињенице да су Срби готово у потпуности нестали са ове територије, Муслимани/Бошњаци и Хрвати такође су повукли јасне линије разграничења међу собом. Мултиетнички карактер босанско-херцеговачког друштва, у оној мери у којој је постојао пре рата, је изгубљен, а његови „меки”, секуларни идентитети, негде на пола пута између југословенског и комунистичког, замењени су „тврдим”, националним и националистичким, још више ојачаним новом територијалном поделом.

Стварање и признање Републике Српске ефективно су отворили пут ка успостављању институционалног оквира за јачање улоге свих фактора значајних за афирмацију српског националног идентитета, што и јесте био суштински циљ босанско-херцеговачких Срба када су, 1992. године, створили свој ентитет; на питање шта је по њему, као грађанину РС, национални интерес српског народа, премијер Републике Српске, Милорад Додик, одговара следећим речима: „Прије свега идентитет, који не смије да буде угрожен, јер он не угрожава никог другог. Друго, то је сигурност, право на мјесто живљења, на имовину коју има, на породицу, на језик, на вјеру и право да суверено одлучујемо о пословима у заједници, без наметања било чега другог са стране“.³³

Иако РС није држава, она поседује доста државних атрибута укључујући владу, парламент и више институција којима је циљ заштита и јачање политичке и економске позиције ентитета, као и права и културе српског народа,

³³ Александар Трифуновић, „БиХ је бесконачна привременост“, транскрипт интервјуа са премијером РС, Милорадом. Додиком у циклусу емисија „Има ли Босне и Херцеговине“, БУКА, 30.12.2009

чиме, на неки начин, има државну улогу за српску већину која у њој живи. Сама ова чињеница је од огромног значаја за Србе у Босни и Херцеговини. Како истиче Џорџ Шопфлин, модерна држава има огроман капацитет да преобликује начин на који друштво посматра себе путем законске регулативе и моралног убеђивања, као и контроле образовног система. Управо у овој тачки је најјаснија подударност између интереса државе и етничке групе. Најважнија брига етничке групе је њен сопствени опстанак, њена културна репродукција. Држава на исти начин брине о осигурању континуиране, репродуковане подршке институцијама система. Ово двоје се састају у сфери образовања, где се махом и врши ова репродукција.³⁴ Невезано за међународни легитимитет, или тренутни недостатак истог, неспорна је чињеница да је за српски народ који живи у њој Република Српска његова држава, много више него што је то Босна и Херцеговина. Овај капацитет додатно повећава чињеница да је, као што је већ истакнуто, територија Републике Српске насељена апсолутном већином српског народа, као и то да јој је дозвољено да има специјалне политичке и културне везе са Србијом. Како наглашава премијер Додик: „Босна и Херцеговина као држава је за нас мораће, резултат Дејтонског мировног споразума. Као легалиста, ја то наравно не спорим. А ако ме питате о емоцијама, онда ћу ја увијек рећи да сам из Републике Српске, из Бањалуке. А ако није довољна та идентификација, онда ћу рећи да сам из Београда, из Србије”.³⁵

Само постојање Републике Српске представља једно од најконтроверзнијих питања у савременој балканској политици. Иако је српски ентитет званично прихваћен од стране међународне заједнице која је, истини за вољу, имала визију неке врсте етно-територијалне поделе Босне и Херцеговине током највећег дела трајања грађанског рата деведесетих, њена власт и институције изложене су сталним притисцима и нападима локалних, муслиманских и хрватских, као и страних званичника. Овакав однос власти у Сарајеву и великог дела међународне заједнице према Републици Српској ни у ком случају не доприноси смиревању тензија у оквиру БиХ; како истиче Мирјана Касаповић: „Приврженост заједничкој држави може се развијати само ако она омогућује пуни развој националних идентитета односно посебних идентитетних заједница које у њој живе. Бошњаци, Хрвати и Срби могу бити босански патриоти или домољуби само ако босанска држава ничим не доводи у питање њихове националне идентитете и латентно их не сумњичи као потенцијалне рушитеље државе”.³⁶

У Босни и Херцеговини данас, међутим, тешко да се могу наћи значајнији примери покушаја мирољубиве коегзистенције и међусобног поштовања и уважавања различитих националних и политичких интереса. Са друге стране,

³⁴ George Schopflin, *Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2000, стр.328

³⁵ „Федерација је иностранство“, Интервју премијера Милорада Додика, Време, 19.02.2009

³⁶ Мирјана Касаповић, *Босна и Херцеговина – Подијељено друштво и нестабилна држава*, Загреб: Политичка култура, 2005, стр. 165

како је већ истакнуто, притисци и напади на РС узимају све могуће друштвене, политичке, економске, културне и медијске форме са једним јасним циљем – да се што више ослаби генерална позиција Републике Српске и српског народа у њој, и да се на све могуће начине спречи и подрије њен развој и дугорочна стабилност. Двоструки аршини међународне заједнице, који су били тако очигледни све време трајања рата, наставили су се, само у другом облику, и након потписивања Дејтонског мировног споразума, иако је њиме та иста заједница озваничила постојање РС.

Однос званичног Сарајева и међународних званичника у БиХ према Републици Српској, међутим, не доприноси ни смиривању тензија нити интеграцији босанско-херцеговачког друштва, али зато има кохезиван ефекат на народ и институције мањег ентитета; наиме, главни утицај бројних напада на локално српско становништво и његове политичке представнике представља јачање политичког јединства српске („наше“) групе суочене са „другом“ (у овом случају посматраном као неком врстом уније између Муслимана/Бошњака, Хрвата и одређених чинилаца у међународној заједници). Као што је већ истакнуто, јачина етничког идентитета и моћ етничких веза постају још веће када се одређена група осећа угроженом од стране другог колективитета. Анализе различитих међуетничких конфликта углавном подржавају тезу да спољашњи и унутрашњи притисци интензивирају осећај групног идентитета.³⁷ Угрожена и нападнута заједница се све више затвара и окреће у правцу проверених „извора сигурности“, односно својих сопствених чланова и свих оних који јој пружају подршку. Осећај групног (националног, културног, религијског) идентитета фузионише се са осећајем угрожености, а неопходност одбране личног интегритета, начина живота и, на крају крајева, саме физичке егзистенције повезује се, у неким случајевима чак и изједначава, са неопходношћу одбране „изворног разлога угрожености“, односно идентитета.

У случају Републике Српске и српске већине која живи у њој, притисци који долазе из другог дела БиХ, муслиманско-хрватске Федерације, као и појединих кругова међународне заједнице, само доприносе хомогенизацији српске заједнице и „збијању редова“ у њеним оквирима, као и одлучности у одбрани интереса и легитимних права српског народа на одлучивање о сопственој судбини. Како истиче премијер РС: „Република Српска је створена као израз воље српског народа у БиХ. Она је и створена као институционална заштита народа над којим је у Другом свјетском рату први пут почињен геноцид. Народа који памти и који више нема право на историјске заблуде и наивност. Народа који више никада не смије да вјерује на ријеч моћника, који често нису жељели и не желе да виде стварност. Који су и у скорој прошлости знали да зажмури пред најстрашнијим злочинима почињеним над српским народом.

³⁷ Погледати: Glenn Bowman, „*The Violence on Identity*“, у *Anthropology of Violence and Conflict*, ур. Ingo W. Shroder и Bettina E. Schmidt, London: Routledge, 2001, стр.25-46; Robin M. Williams Junior, *The Wars Within: Peoples and States in Conflict*, New Delhi: Manas Publications, 2004; Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley: University of California Press, 1985

Република Српска је услов и гаранција нашег опстанка на овим просторима“.³⁸

Невезано за њихове евентуалне унутрашње размирице, све српске политичке партије у Републици Српској и Босни и Херцеговини уједињене су у својој одбрани српског ентитета чије се институције виде као једини сигуран начин одбране и заштите српских националних интереса, а национална политика представља окосницу програма свих странака без обзира на њихову идеолошку позадину и опредељење. На сличан начин функционише и размишља и бирачко тело, односно становништво Републике Српске; упркос многобројним свакодневним проблемима друштвене, економске или неке друге природе, интерес, добробит и, у крајњој линији, опстанак РС налази се на врху листе приоритета већине њених становника српске националности.

Управо из ових разлога, иако непрестано изложена снажним притисцима од стране бошњачких политичара и неких делова међународне заједнице, који на све начине покушавају да је униште, Република Српска је, како примећује Ненад Кеџмановић, „и као ентитет много више на јави него држава БиХ. Јер ону прву 90 процената њених српских житеља чува као залог свога опстанка, а ову другу више од пола њених поданика не жели и опструише је гдје год стигне. У српском националном дискурсу Република Српска је постала симбол патње и отпора, док растући притисци на ентитет од стране бошњачких политичара и одређених делова међународне заједнице још више јачају овај симболизам, служећи као доказ заједничких западно-муслиманско/хрватских напора да потчине и маргинализују српску заједницу. Противници самог постојања Републике Српске обично правдају своје захтеве за укидањем српског ентитета тврдњама да је РС заправо направљена на политици етничког чишћења и геноцида. Генерално прихваћен и подржан српски одговор на овакве тврдње може се сумирати речима познатог српског историчара Милорада Екмечића: „Ако бисмо условно и прихватили закључак да је Република Српска плод геноцида – као што данашњи противници мира обичавају да кажу – онда би та реченица морала да гласи да је Република Српска плод геноцида над српским народом, а не на другим народима од њега. Република Српска је остатак остатака српске етничке заједнице западно од реке Дрине”.³⁹

Закључак

Грађански рат у Босни и Херцеговини, као и ратови пре њега, још више је учврстио српски национални идентитет, стога даље умањујући и онако незнатну могућност стварања било каквог заједничког, ‘босанског’ идентитета.

³⁸ *Говор премијера Републике Српске Милорада Додика*, Спомен подручје Градина, 11.04.2010, Влада Републике Српске

³⁹ Милорад Екмечић, „*Историјске и стратешке основе Републике Српске*“, рад представљен на научном скупу под називом: „*Република Српска – 15 година опстанка и развоја*“, Бања Лука, 26-27 јун, 2007

Распад Југославије и рат који је након тога уследио у БиХ утицали су на српску националну заједницу и на међунационалне односе на више значајних начина:

1. Рат је имао одлучујући утицај на завршетак процеса формирања муслиманског националног идентитета који је и раније био дистинктиван, али су му недостајали одређени атрибути нације. У овом процесу, између осталог, дошло је до фузионисања „муслиманског“ и „босанског“ идентитета, што је још више удаљило српску заједницу од идеје босанске државе и припадности истој.

2. Рат је такође произвео другу кључну промену у босанско-херцеговачком друштву, променивши заувек етничку мапу Босне и Херцеговине. Етничка мешавина која је доминирала већим делом државе знатно је поједностављена услед бруталности конфликта, због које је дошло до пресељења читавих заједница са „непријатељске територије“ на територију под контролом њихове сопствене етничке групе.

3. Већина српског народа у РС и БиХ (као и Срба генерално) дели негативно мишљење о политичким потезима западних земаља према земљама бивше Југославије од времена њеног распада, који се доживљавају као неправедни и, нарочито, анти-српски.

4. Стварање Републике Српске има неупоредив историјски значај за српску заједницу и њен национални идентитет, још од времена отоманских освајања. Као засебан ентитет са својим сопственим политичким, културним, образовним и научним институцијама, РС има капацитет вршења значајног утицаја на јавни дискурс, образовни систем и медије у оквиру својих граница.

Све ово не значи да је српски идентитет „уклесан у камену“, нити да је српски начин живота некомпатибилан са начинима живота других народа у БиХ, већ да је сама идеја савременог идентитета босанско-херцеговачких Срба у колизији са концептом ‘босанског’ идентитета; српска заједница се, готово у потпуности, удаљила од саме идеје Босне и ‘босанске културе’ из разлога што се оне виде као комбинација идеја и утицаја који се доживљавају као страни и инхерентно анти-српски (муслимански, исламски, западни, историјски неутемељени, итд.). У оваквим околностима оне културне карактеристике које су заједничке босанско-херцеговачким народима се или маргинализују и проглашавају небитним, или се „наново стварају“ у специфичном националном контексту (као у случају босанског језика, сада званичног језика бошњачке муслиманске заједнице, за разлику од српског и хрватског језика којим се служе локални Срби и Хрвати; чињеница да је ова три језика готово немогуће разликовати нема много значаја у националном дискурсу). Неприхватање ‘босанског’ идентитета од стране већине српског становништва, стога, није последица мржње према Муслиманима, или ‘српског православног фундаментализма’, што је термин који повремено (зло)употребљавају такозвани западни ‘експерти’ за Балкан, већ потребе за сигурношћу, како идентитета, тако и индивидуалне и групне егзистенције, које угрожавају покушаји стварања „лонца за топљење” састављеног од различитих заједница у БиХ.

Изазвавши тектонске промене у босанско-херцеговачком друштву, рат и његове последице потпуно су се уклопили у оквире српске националне идеологије формулисане у деветнаестом веку. У српском националном дискурсу грађански рат у БиХ представља последњи у низу ратова усмерених ка уништењу српског националног бића на територији Босне и Херцеговине. Истовремено, он се такође доживљава као још један неуспешан покушај решавања српског националног питања, упркос стварању РС, обзиром да се већина Срба осећа принуђеним да живи у независној Босни и Херцеговини. Негативан став према БиХ и јака везаност за Републику Српску преовлађују међу босанско-херцеговачким Србима и одражавају се у програмима српских политичких партија, од којих ниједна не подржава идеју централизоване босанске државе.

За српски народ у БиХ, сасвим логично, опстанак Републике Српске представља највећу гаранцију очувања његовог националног идентитета, поштовања његових људских права и, коначно, једину гаранцију дугорочног опстанка Срба на овим просторима. Република Српска и њене институције су, према томе, савремени чувари и заштитници интереса, права и националног идентитета српског народа у БиХ који је и даље, као и кроз најдужи део своје историје, изложен великим притисцима да се одрекне своје националне свести и прихвати неку врсту хибридног идентитета који би одговарао интересима оних међународних сила које тренутно доминирају овим просторима, а које и даље у великој мери негирају како реалну ситуацију на терену, односно етничку композицију ентитета у оквиру БиХ, тако и легитимне жеље и интересе српског народа који вековима живи на територији Босне и Херцеговине.

Литература:

- Almond, Mark, **Europe’s Backyard War – The War in the Balkans**, London, 1994
- Анђелић, Невен, **Босна и Херцеговина – Између Тита и рата**, Београд: Самиздат, 2003
- Баћевић, Љиљана, ур. **Југославија на кризној прекретници**, Београд: Институт друштвених наука, 1990
- Beloff, Nora “**Doubts About Serbian Rapes**”, **The Daily Telegraph**, 19.01.1993
- Bramson and Goethals, ур. **War**, New York и London: Basic Books, 1964
- Burg, Steven L. и Paul S. Shoup, **The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention**, London: M.E. Sharpe, 1999
- Vermeulen, Hans и Cora Govers, ур., **The Anthropology of Ethnicity: Beyond “Ethnic Groups and Boundaries”**, Amsterdam: Het Spinhuis, 1994
- Говор премијера Републике Српске Милорада Додика**, Спомен подручје Градина, 11.04.2010, Влада Републике Српске
- Gurr, Ted Robert, **Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts**,

- Washington D.C.: United States Institute of Peace, 1993
- Екмечић, Милорад „**Историјске и стратешке основе Републике Српске**“, рад представљен на научном скупу под називом: „**Република Српска – 15 година опстанка и развоја**“, Бања Лука, 26-27 јун, 2007
- Касаповић, Мирјана, **Босна и Херцеговина: Подијељено друштво и нестабилна држава**, Загреб: Политичка култура, 2005
- Кецмановић, Ненад, **Домети демократије**, Београд: ФПН, 2005
- Кецмановић, Ненад, **Немогућа Држава**, Београд: Филип Вишњић, 2007
- Кецмановић, Ненад „**Предсједништво изнутра**“, **НИН**, 02.10.1992
- Овен, Дејвид, „**Балканска одисеја**“, Београд: Радио Б92, 1996
- Ослобођење**, 24.12.1990
- Република Српска – Десет година Дејтонског мировног споразума**, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске, 2005
- Smith, Anthony D., **The Ethnic Revival**, Cambridge: Cambridge University Press, 1981
- Schopflin, George, **Nations, Identity, Power: The New Politics of Europe**, London: Hurst & Company, 2000
- Трифунковић, Александар, „**БиХ је бесконачна привременост**“, транскрипт интервјуа са премијером РС, Милорадом Додиком у циклусу емисија „**Има ли Босне и Херцеговине**“, **БУКА**, 30.12.2009
- „**Федерација је иностранство**“, Интервју премијера Милорада Додика, **Време**, 19.02.2009
- Hakansson, Peter и Fredrik Sjolholm, „**Who do you Trust? Ethnicity and Trust in Bosnia and Herzegovina**“, **Working Paper 216**, август, 2005
- Хантингтон, Семјуел, **Сукоб цивилизација**, Бања Лука: Романов, 2000
- Hayden, Robert M., „**Democracy Without the Demos? The Bosnian Constitutional Experiment and the Intentional Construction of Nonfunctional States**“, **East European Politics and Societies, Vol 19, Бр.2**
- Horowitz, Donald, **Ethnic Groups in Conflict**, Berkeley: University of California Press, 1985
- Connerton, Paul, **How Societies Remember**, Cambridge: Cambridge University Press, 1989
- Williams, Robert M. Junior, **The Wars Within: Peoples and States in Conflict**, New Delhi: Manas Publications, 2004